

AKOB

AKDENİZ OPERA ve BALE KULÜBÜ KÜLTÜR - SANAT DERGİSİ

27

Mediterranean Opera and Ballet Club Culture and Art Magazine

Fiyatı: 10 TL. K.K.T.C. Fiyatı: 12 TL.

Başucumda Bir CD

Cumhuriyet Dönemi Bestecileri

Türkiye'de
Seslendirilen
İlk Alman Operası

Et Bizet créa

CARMEN

ve Bizet Carmen'i Yarattı

Kitç
Kitsch

In Search of Lost Sounds
Kayıp Seslerin İzinde

EMRE ARACI

Cover: Emre Aracı, Photo: Strode Wagner

TÜRKİYE'DE SESLENDİRİLEN İLK ALMAN OPERASI

Ömer Eğecioğlu
Santa Barbara, CA, ABD
omer@cs.ucsb.edu

Kienzl? Der Evangelimann?

Eğer Avusturyalı besteci Kienzl'in adını bundan önce duymadıysanız ve bestecinin başyapıtı olan operanın "Der Evangelimann" olduğunu bilmiyorsanız, herhalde yalnız değilsiniz. Wilhelm Kienzl (Kinzıl okunuyor) eserleri günümüzde pek seslendirilen bir müzisyen değil; prömiyeri Berlin'de 1895'te yapılmış olan "Der Evangelimann" ise Kienzl'in Wagner etkisi altında bestelenmiş, ama bugün hemen hemen unutulmuş bir operası. Bunu da bilmemekte haklısınız.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Kienzl oldukça ünlü bir müzisyendi. Der Evangelimann da özellikle Avrupa'da çok popülerdi. Öyle ki, 1908 yılında basılmış bir müzik ansiklopedisi, o yıl 41 yaşında olan Kienzl hakkında verdiği bilgide, Der Evangelimann için; "Bu başarılı opera günümüze kadar 7 dile çevrildi ve 150'den fazla değişik opera salonunda seslendirildi" diyor. Başka bir kaynağa göre ise, prömiyerini takip eden ilk 40 yıl içinde Der Evangelimann, 5300'den fazla kez icra edilmiş. Şöyle bir hesaplarsak; 1895'ten itibaren 40 yıl süreyle ortalama her 2-3 akşamda bir, dünyanın bir opera salonunda Der Evangelimann seslendiriliyormuş! Bu büyük bir başarı sayılır.

20. yüzyılın başlarında Der Evangelimann'ın seslendirildiği yerlerden biri de İstanbul. I. Dünya Savaşı'nın ortasında, 1916 Ocak ayında, İstanbul Beyoğlu'ndaki "Teutonia" salonunda verilen Türkiye prömiyerinin bir ilginç yanı daha var. Der Evangelimann, Türkiye'de seslendirilen ilk Almanca opera oluyor. Bu nedenle elinizdeki araştırmanın odaklandığı birkaç nokta var: Wilhelm Kienzl, Der Evangelimann Operası ve İstanbul'un tarihi Teutonia Salonu.

Türkiye'de İlk Operalar

Daha XVII. yüzyılda, bir düğün töreni için, Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Venedik'ten bir opera topluluğu getirmek için girişimlerde bulunduğu söylenir. İstanbul'da ilk opera ise 1797 yılında, büyük bir ihtimalle Fransa Elçiliği aracılığı ile getirilen bir topluluk tarafından, Topkapı Sarayı bahçesinde sahnelenmiştir.

II. Mahmud'un saltanatı sürecinde İstanbul'da günümüzün İstiklal Caddesi olan "Grande Rue de Pera"da Fransız, İtalyan, Tepebaşı Tiyatroları, Naum Tiyatrosu gibi birçok tiyatro ve konser salonu açıldı. Bu salonlarda konserler, opera ve operetler seslendirildi.

Ünlü opera bestecisi Gaetano Donizetti'nin 1841'de İstanbul'da Bosco Tiyatrosu'nda temsil edilen Belisario operası, şehirde sahnelenen ilk İtalyan operasıdır. Zamanın Pera sakinlerinin izleme şansına kavuştukları operalar arasında İtalya ve Fransa'nın romantik opera bestecilerinin eserlerinin geniş bir yelpazesi bulunabilir: Donizetti, Bellini, Auber, Meyerbeer, Verdi, Berlioz... Bu bestecilerin eserleri prömiyerlerinden sonra çok kısa bir süre içinde İstanbul dinleyicisi ile buluşuyor, XIX. yüzyılın ikinci yarısında bazı eserler Avrupa'nın kalburüstü merkezlerinden önce İstanbul'da seslendiriliyordu. Operanın tarihsel gelişimini yansıtırçasına, İstanbul'da seslendirilen operalar, önce İtalyan operaları ile başladı, sonra bunlara Fransız eserleri eklendi.

Alman operalarına gelince; W.A. Mozart'ın Saraydan Kız Kaçırma, Sihirli Flüt gibi Almanca operaları İstanbul'da ilgi görmemiş. Ben bunu şaşırtıcı buluyorum. Aynı şekilde, ne

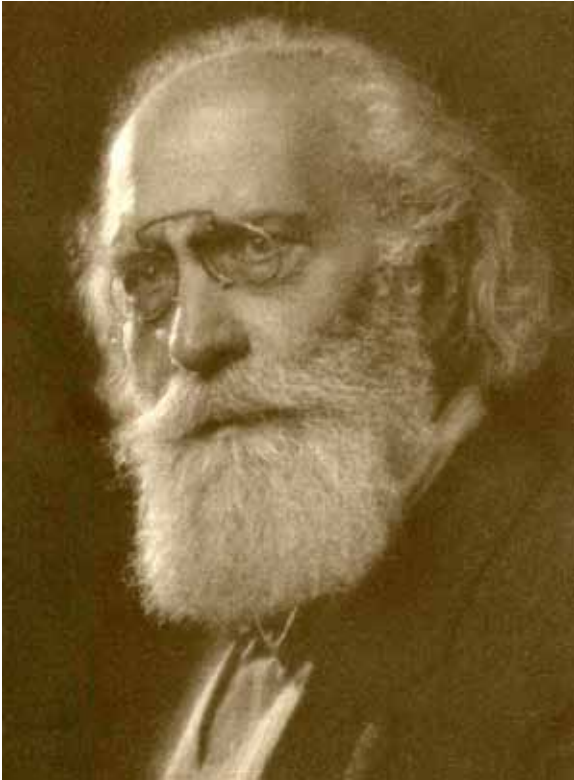
Alman romantik operasının babası sayılan Carl Maria von Weber'in ünlü operaları Der Freischütz ve Oberon, ne de Richard Wagner'in devasa eserleri - belki de bunların icra güçlükleri nedeni ile, Türkiye'de seslendirilmemiş.

İstanbul'da, Wagner'in son operası Parsifal'dan sadece seçme bölümlerin sahnelendiğini biliyoruz. Gazete haberlerine göre, 1 Nisan 1905 tarihinde Alman Büyükelçiliği'nde Parsifal'den, prelüd dahil dört parça seslendirilmiş. 50 kişilik orkestra ve Alman okulundan amatör müzisyenlerin oluşturduğu koro ile verilen bu sunumu yaklaşık 250 kişi izlemiş.

Parsifal'dan İstanbul'da çeşitli yıllarda seslendirilen parçalar kendi başına bir araştırma olacak nitelikte detaylı. Bunu başka bir yazıya bırakarak, Kienzl'e, Der Evangelimann'a ve Teutonia Salonu'na dönelim.

Wilhelm Kienzl (1857-1941)

Kienzl 17 Ocak 1857'de Yukarı Avusturya'da, Linz şehri yakınındaki Waizenkirchen köyünde doğdu. Müzik çalışmalarına Graz Konservatuarı'nda başladı; burada Ignaz Uhl ile keman ve Johann Buwa ile piyano çalıştı. Daha sonra yine Graz'da W. A. Remy'den ve W. Mayer'den kompozisyon öğrendi. 1872'de Chopin'in öğrencisi Mortier de Fontaine'den piyano dersleri almaya başladı. Bir ara Weimar'da Franz Liszt ile de çalıştı.

Avusturyalı besteci Wilhelm Kienzl'in 1925'te Viyana'da çekilmiş portresi.

Müziğe olan aşkı onu Prag, Münih, Leipzig, Weimar ve Viyana'ya götürdü. Viyana Üniversitesi'nden Müzik Deklamasyonu (Die musikalische Deklamation) başlıklı tezi ile doktora aldı. 1879'den itibaren opera orkestrası yönetmeni olarak Amsterdam, Krefeld, Hamburg ve Münih'te çalıştı, ama bu görevinde her zaman başarılı değildi; örneğin olumsuz eleştiriler nedeni ile 1891 yılında Hamburg Opera yöneticiliğinden alındı, yerine Gustav Mahler getirildi. 1880'de Münih'te müzik dersleri verdi, ardından piyanist olarak iki sene süren bir Avrupa turnesine çıktı. 1886 yılında Bayreuth Opera sanatçısı Lili Hoke ile evlendi. İkinci evliliğini ise aynı zamanda son üç operasının librettisti olan Henny Bauer ile yaptı.

Daha çok opera bestecisi olarak bilinen Kienzl, aynı zamanda piyanist, orkestra şefi ve müzik eleştirmeniydi. İki kitabın da yazarıdır. 1879'da kavga edip ayrılana kadar Richard Wagner'le arkadaştı. Müziksel dilinde Wagner'in etkisi görülür, zaten kendi sesini bulana kadar Wagner'in tarzında yazdı.

1893'de Graz'a yerleşti, bestecilik faaliyetlerine ve gazete yazarlığına 1917'ye kadar burada devam etti. 1917'de kendisine Graz Üniversitesi'nden şeref doktorluğu ünvanı verildi. Daha sonra, öldüğü 3 Ekim 1941 tarihine kadar Viyana'da yaşadı. Viyana'da önceleri bir çok gazetede müzik eleştirmeni olarak yazılar yazan Kienzl kendisini burada besteciliğe adanmıştı.

Kienzl, 150'yi aşkın şarkısı ile Alman dilinin önemli Lieder bestecileri arasında yer alır. Bunlardan "Deutschösterreich, du herrliches Land" 1920-1929 yılları arasında Avusturya'nın milli marşı olarak kullanıldı. Ancak "Milli Marş" deyip geçmeyelim, Avusturya Milli Marşı'nın başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemiş gibi görünüyor.

Kienzl ve Avusturya Milli Marşı Hakkında

Haydn'ın Kaiser Quartet'inden alınmış olan ve "Kaiserhymne" olarak da bilinen ünlü melodi 1920 yılına kadar Avusturya Milli Marşı'ydı. Bugün bu melodiyi Alman Milli Marşı "Deutschland, Deutschland über alles" olarak biliyoruz.

7 Haziran 1920 tarihli ve Viyana kaynaklı bir New York Times haberine göre: "Avusturya hükümetinin yeni bir milli marş seçtiği açıklandı. 1797 yılında Haydn tarafından bestelenen ünlü melodi kaldırılıyor. Yeni marşın sözlerini Şansölye Renner kaleme aldı, bestesi ise Kienzl'e ait."

Bu değişimin nedeni, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Avusturya ve Almanya arasındaki politik sorunlar. O zamanki Avusturya Milli Marşı 1922'den itibaren Almanya tarafından benimsenerek milli marş olarak kullanılmaya başladı. Bu melodinin ne kadar popüler olduğu ortada.

1920-1929 yılları arasında gayrı resmi de olsa Avusturya Milli Marşı olarak Kienzl'in bestesi "Deutschösterreich, du herrliches Land" kullanıldı. 1930 ve 1946 yıllarında ülkenin marşı tekrar değişti. Bir ara Haydn'ın melodisi değişik sözlerle geri geldi ama bu pek uzun sürmedi. Sonunda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kabul edilen şekliyle 1946'dan bu yana günümüzün Avusturya Milli Marşı "Land der Berge, Land am Strome" oldu.

Avusturya'nın milli marş macerası henüz bitmiş değil. 2012'de Yeşiller Partisi'nin verdiği bir kanun teklifi ile yeni marşın sözlerinde yer alan "Avusturya'nın oğulları" ve "(erkek) kardeşler korusu" gibi cinsiyet ayırımı yapan ifadeler değiştirildi. Marşın bestesi aynı kalıyor ama bu sözcükler artık nötral hale getirilecek. Belki de bu marşın son kez değiştirilmesi oluyor.

Kienzl'in Eserleri

Wilhelm Kienzl, İtalya dışında "verismo" adı verilen türde, gerçekçi ve halk geleneklerinden esinlenen öğeler kullanıp bunları başarı ile uygulayan ilk bestecilerdendir. Kienzl'in en iyi bilinen eserleri Der Kuhreigen ve başyapıtı Der Evangelimann operalarıdır.

Yapıtları arasında, Senfonik Çeşitlemeler, üç yaylı çalgılar dördlüsü, bir piyano üçlüsü ve koro için çeşitli eserler vardır. Düşüncelerinin I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni müzik anlayışı ile bağdaşmaması nedeniyle Kienzl'in bestecilik çalışmaları yavaşladı ve kendi kabuğuna çekildi. Varisleri olmadığı için ölümünde eserleri Avusturya Milli Kütüphanesi'ne kaldı.

Kienzl'in bestelediği dokuz opera ve bu operaların ilk seslendiriliş tarihleri şöyledir: Urvasi, 1886; Heilmar der Narr (Deli Heilmar), 1892; Der Evangelimann, 1895; Don Quichote, 1898; In Knecht Rupprechts Werkstatt (Köle Ruprecht'in Atölyesinde), 1906; Der Kuhreigen, 1911; Das Testament (Vasiyet), 1916; Hassan der Schwärmer (Coşkun Hasan), 1925; Sanctissimum (Kutsanmış), 1925.

Der Evangelimann Operası

Kienzl, Der Evangelimann'ı 1894'te, yaz tatillerini geçirdiği Bad Ausse'de besteledi. Eserin dünya prömiyeri Berlin'de, 4 Mayıs 1895'te verildi. Der Evangelimann, prömiyerin orkestra şefliğini yapan Dr. Karl Muck'a ithaf edilmiştir.

Kienzl libretto konusunu, Leopold Florian Meissner adlı Viyanalı bir avukatın başından geçen gerçek olayları kaynak olarak kullanarak kaleme aldığı, "Bir Polis Komiserinin Notları" (Aus den Papieren eines Polizeikommissärs) adlı polisiye hikâyelerden alarak nazım türünde işledi. Yani eserde hem müzik hem de libretto Wilhelm Kienzl'a ait.

Besteci, Wagner'in tekniğini, tanrılar ve yarı tanrılar değil de normal ve basit insanlar için kullandı. Böylece, folk müziğine yakın popüler dans ve şarkıları anımsatan, duygusallığı yüksek bir müziği, aşırı melodramatik ve romantik bir libretto ile bir araya getirmiş oldu.

Der Evangelimann, halktan gelen, halka dönük ve etnik geleneklerle beslenmiş bir eser olması nedeniyle uzun seneler, özellikle bu kültüre sahip toplumlarda, başarılı kalabilmiştir.

Wilhelm Kienzl'in 1894 yılında bestelediği ve en ünlü operası olan Der Evangelimann'ın librettosunun kapağı. Operanın librettosunu da Kienzl kaleme almıştı.

Der Evangelimann'ın Özeti

Öykü oldukça basit ve aşırı duygusaldır. Olay küçük bir Avusturya köyünde geçer. Mathias ve Johannes adlı iki kardeş, Martha'ya delicesine aşıktırlar. Martha'nın gözü ise Mathias'tadır. Johannes'in aşkını alaya edercesine red etmesi iki kardeşi birbirlerine gizlice düşman eder. Bunun üzerine, Johannes kıskançlıktan iki aşkın buluştukları yeri ateşe verir ve Mathias'ı bu yangının kundağcısı gibi gösterir.

Viyana Hofoper’de, Der Evangelimann’ın ikinci bölümünden bir sahne (1898). Johannes’i bariton Leopold Demuth, Mathias’ı Danimarkalı tenor Erik Schmedes, Magdalena’yı ise Amerikalı mezzo soprano Edyth Walker’ın seslendirdiği bu sunumda, sanatçılar sahnede zamanın küçük bir burjuva evinin boğucu atmosferli salonunda yer alıyorlar. Erik Schmedes operanın İstanbul prömiyerinde de Mathias olarak başrolde oynamıştı.

Martha, Mathias’ı aklamaya çalışırsa da beceremez; Mathias 30 yıl hapse mahkûm olur, Martha ise kendini Tuna nehrine atıp intihar eder. Bu arada Johannes zengin ve saygın bir vatandaş olarak yaşar ama için için büyük pişmanlık duymaktadır.

Mathias 30 sene sonra hapisten çıkıp Martha’nın intihar ettiğini öğrenince kendisini dine adanarak avunmaya çalışır. Dağı taşı dolaşıp halka dini öğütler verir, kutsal kitaplardan öyküler aktarır. Mathias bu şekilde Evangelimann (Evanjelist, yani İsa’nın öğretisinin müjdecisi) olur; artık boğaz tokluğuna İsa peygamberin öykülerini anlatıp yorumlayan ve dini şarkılar okuyan bir cins aşıktır.

Günün birinde Mathias, pişmanlıkla kıvranan ağabeyi Johannes’i ölüm döşeginde ziyaret eder. Ona huzur sağlamaya çalışırken iki kardeş birbirini ansızın tanır. Johannes kardeşine asıl suçlunun kendisi olduğunu itiraf eder. Mathias da içindeki intikam ateşini söndürmeyi başarır ve ölmekte olan kardeşini affeder.

Bu opera, kutsal kitaplardan alınan bir öykünün (Yusuf peygamberin acıklı serüveni gibi) bir dünya olayına çevrilip, etten kemikten insanların yaşadığı bir olay olarak halka mal edilmiştir. Dinsel bir “kıssadan hisse” gibi, kardeşin kardeşi affetmesiyle biter. 19. yüzyılın başlarına kadar Avusturya’da hemen her yerde bulunabilen Evangelimann’lar, bu hikâyede alışlagelen bir folk karakteri olarak, o zamanın Almanca konuşan orta Avrupalı dinleyicisinin aşına olduğu bir kavramdı.

Eleştiriler

Der Evangelimann’ın Almanya ve Avusturya dışında nasıl karşılandığını görmek için birkaç prömiyer eleştirisine bakalım.

Der Evangelimann’ın Londra prömiyeri, 2 Temmuz 1897 tarihinde Covent Garden’da gerçekleşti. The Musical Times’in müzik eleştirmeni şöyle yazıyor:

“Bay Kienzl burada hiç bilinmiyor, hatta bu Opus 45. operasına kadar Avrupa’da da pek bilinmiyordu. Ama 3 sene önce Berlin’deki prömiyerinden sonra Almanya ve Avusturya’daki her opera salonunda oynandı. Kienzl mütevazi bir şekilde bu eserine “Musicalisches Schauspiel” (müzikli oyun) diyor, “opera” veya “müzikli dram” değil... Bazı başka bestecilerin müziğini anımsatmasına rağmen, bu basit oyun ve ona eşlik eden uygun ve genellikle etkileyici müzik, bizi de oldukça etkiledi... Belki çok orijinal değil ama çok iyi işlenmiş ve zarif olma gibi bir avantajı var... Kendisinde Wagner’in orijinalitesi yok ama yine de etkili olabiliyor; bize kulaklarımızı okşayan tatlı bir müzik vermeyi başardı. Bu sezondan sonra tekrar edileceğini sanmam, çünkü konusu çok acıklı ve müziği Covent Garden dinleyicisi için biraz sönük.”

Burada geçen “müzikli dram” ifadesi, Floransa’da 17. yüzyılın başında ortaya çıkıp gelişen opera sanatının orijinal tanımı olarak kullanılıyordu (dramma per musica). 19. yüzyılda ise Wagner bu terimi çok yönlü temsillerinin dramatik yönünü vurgulamak için kullandı.

Atlantik’in öbür tarafında, Der Evangelimann’ın New York prömiyeri, Wagnerian Opera Company tarafından Avrupa’nın belli başlı şehirlerine nazaran oldukça geç olarak, 1924 yılının 1 Ocak günü yapıldı. Eleştirmenlerin operayı değerlendirmesi ise hiç olumlu değil:

“Wagnerian Opera Company’nin bu operayı sahneye koyarak Amerika’ya değerli bir eserle tanıttığını söylemek isterdim, ama bu ne yazık ki doğru olmazdı. Der Evangelimann, olsa olsa içinde doğduğu toplumun takdir edebileceği, burjuva ve mahalli karakterli bir şey. Burada söylemek gerekiyor ki, içinde bulunduğumuz 1924 yılında bu eserin nasıl olup da herhangi bir yerde popüler olmuş olabileceğini anlamak zor. ‘Neden’ diye soracak olursanız; operada orijinal hiç bir şey yok. Schumann’ın çok kuvvetli etkisi olduğu görülüyor ve Lortzing, Nussing ve buna benzer bazı bestecileri de duymak mümkün. Ama en bariz olanı herhalde Wagner’in etkisi. Üstadın formülleri açık açık kullanılmıyor, ama Wagner’in fikirleri bestecinin bilinçaltına tamamen yer etmiş... Operanın “Tristan ve Isolde” ile “Die Meistersinger”e benzeyen yerleri var ama Kienzl’in orkestrasyonu, melodileri, ritimlerinin tekdüzeliği, müziği çok sıradan ve banal yapıyor... Dün akşamki temsil, bu opera topluluğunun daha önce vermiş olduğu düzgün ve hoş icralarına kıyasla pek kötüydü. Ama izlediğimiz operanın hak ettiği de buydu zaten...”

İstanbul'da İlk Almanca Opera

Der Evangelimann'ın Türkiye'de seslendirilmiş olan ilk Almanca opera olduğu hakkındaki bilgiyi bir çok kaynakta bulmak mümkün:

Hans-Joachim Bauer, Wilhelm Kienzl üzerine yazdığı ansiklopedik makalede Der Evangelimann'ın İstanbul'da 1916 yılı başındaki seslendirilişini, "Türkiye'de sahneye konulan ilk Almanca opera" olarak niteliyor. Bu haber, Allgemeine Rundschau'nun 1916 yılı kültür faaliyetleri arasında "İstanbul'da bir ilk" şeklinde veriliyor.

Philadelphia şehrinde basılan The Advocate adlı gazetenin 1916'da verdiği habere göre:

"İstanbul'un tarihinde ilk kez bir Almanca opera seslendirildi. Bu şerefe, Alman lirik sahnesinde halâ yerini koruyan Kienzl'in "Der Evangelimann" operası layık görüldü. 40 kişilik bir orkestra ve amatörlerden oluşan bir koro ile bu temsil, Ernst von Elberfeld adlı bir eski opera sanatçısı tarafından yönetildi. Türk dinleyicisinin bu operadan nasıl etkilendiği raporda yer almıyor."

İşin ilginç tarafı, ABD'de New York şehrinde bile bu opera ancak İstanbul'dan 8 yıl sonra dinlenebilecekti!

For the first time in the history of Constantinople a German opera has been given in the Turkish capital. Kienzl's "Der Evangelimann," which still retains its place in the repertoire of the German lyric stage, is the work thus singled out for distinction. With an orchestra of forty musicians and a chorus composed of amateur singers, the performance was given under the direction of an ex-opera singer named Ernst von Elberfeld. What impression the opera made upon its first Turkish audience is not mentioned in the report.

ABD'nin Philadelphia şehrinde çıkan "The Advocate" adlı gazetede Der Evangelimann'ın 1916 İstanbul prömiyeri üzerine çıkan haber.

Wilhelm Kienzl's Oper „Evangelimann“ wird unter Leitung des Opernführers Ernst von deutschen Damen und Herren (die auch das Orchester stellen) in Konstantinopel demnächst zu wohlthätigen Zwecken aufgeführt werden.

6 Şubat 1916 tarihli Neues Wiener Journal'da çıkan Der Evangelimann'ın İstanbul prömiyeri haberi.

6 Şubat 1916 tarihli Neues Wiener Journal'da, Kienzl'in Der Evangelimann operasının İstanbul prömiyerinin yapıldığı haberi yer alıyor. Neue Zeitschrift'in 17 Şubat 1916 tarihli sayısında da Evangelimann'ın İstanbul prömiyerinin haberi verilirken, 40 kişilik orkestranın ve amatör koronun eski opera sanatçısı Alman Ernest von Elberfeld tarafından yönetildiği ve rejinin de tiyatro uzmanı Rosemann tarafından yapıldığı bildiriliyor. Bahsi geçen bu sanatçılar hakkında ekstra bilgi bulmam mümkün olmadı.

Üstad Cevad Memduh Altar, Opera Tarihi üzerine yazdığı eserde Kienzl'e ve Der Evangelimann'a oldukça uzun yer vermesine rağmen, bunun Türkiye'de sahneye konulan ilk Almanca opera olduğundan bahsetmiyor.

Evangelimann'ın İstanbul dışında diğer belli başlı şehirlerde ilk seslendiriliş tarihleri ise şöyle: Budapeşte (Macarca) ve Amsterdam (1896), Londra (1897), Stockholm (1905), Lyon (Fransızca) (1908), Kopenhag (Danca) (1911), New York (1924).

Der Evangelimann'ın İstanbul Prömiyeri

84 yaşında ölen Kienzl, 69 yaşındayken yazdığı biyografisinde, Der Evangelimann'ın 1916 İstanbul temsili üzerine de bilgi veriyor. Bundan önce bahsettiği ilginç bir detay da şöyle: Opera Rusya'da temsil edildiği zaman, Evangelimann ismi bu ülkede yasak olduğu için, eser baş kahraman "Mathias Freudhofer" adı altında sahnelenmiş. İstanbul icrası için böyle bir problem olmadığı anlaşıyor.

Kienzl, operasının Türkiye'de icra edilen ilk Alman operası olduğunu vurguladıktan sonra, Viyana Operası'nın sanatçısı Erik Schmedes'in İstanbul'da başrolde oynadığını söylüyor. Kienzl'in opera hakkında naklettiği bilgiler Schmedes'in anılarına dayanıyor. Kienzl yarı şaka, kendisi bu prömiyere davet edilmediği için, bilgisinin "ikinci elden" olduğunu belirtiyor.

İstanbul'da kadınlar operanın açılışına katılamadıkları için, prömiyeri takiben onlar için Teutonia'da özel bir temsil verilmiş. Bu ikinci icrasında salonda beş yüze yakın bayanın toplanmış olduğunu öğreniyoruz (başka bir kaynak ise bu sayıyı 'yüzden fazla' olarak veriyor. Beş yüz abartma olabilir). Çarşafardan, ipekli elbiselerden geçilmiyormuş. Ama Evangelimann'ın konusu bu bayan topluluğuna çok yabancı ve şaşırtıcı gelmiş. Oyunun trajik olduğu yerlerde, örneğin, Johannes'in ölüm sahnesini pek komik bulup gülmüşler.

Wagner rolleri ile ün yapan Danimarka doğumlu bariton/tenor Erik Schmedes (1868-1931). Schmedes, Der Evangelimann'ın 1916 yılında İstanbul'da Teutonia salonundaki temsilinde baş rolde Mathias'ı seslendirmişti.

Bu konuda bilgi veren bir kaynak daha var; Almanlar'ın I. Dünya Savaşı'nda İstanbul'daki karargâhından savaş izlenimlerinin yer aldığı 1916 tarihli "Im Türkischen Hauptquartier" adlı kitapta, askeri hayata ek olarak İstanbul'daki kültürel yaşamdan da bahsediliyor. Burada da Der Evangelimann'ın İstanbul prömiyeri ile ilgili ilginç detaylar buluyoruz. Öğrendiğimize göre savaş devam ettiği için, 1916 yılı Alman sahne geleneğinin İstanbul'da gösterilmesi için uygun bir zaman değildi. Der Evangelimann'ın şehirdeki temsili bu nedenle büyük risk taşıyordu. Operanın prömiyeri hayır kurumlarına, özellikle harp malûllerine yardım için yapılmıştı. Bu şekilde bir sanat etkinliği ile toplumsal sorumluluk bir araya getiriliyordu.

Prömiyer akşamı Teutonia Salonu'nun locasında, İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Paul Graf Wolff Metternich ve daha sonra Hitler'in Dışişleri Bakanı olacak olan diplomat Freiherr von Neurath vardı. İçinde Alman ordusundan ve donanmasından komutanlar, Osmanlı idaresinden yüksek seviyedeki bürokratlar ve diğer Avrupa misyonlarından görevlilerin de yer aldığı dinleyici topluluğu çok renkliydi. Koro, şehirdeki Alman öğretmenlerden oluşuyordu. İstanbul Alman Okulu'nun en güzel kızları da sahnede yer aldılar. İzleyiciler sunumdan o kadar hoşnut kaldılar ki, operanın bitmesini sanki hiç istemediler. Kadınlar için ikinci bir temsilin verilmesi kararı ve Pera'da yeni bir Alman sahnesi kurma fikrinin ortaya çıkması, bu icranın ne kadar beğenildiğini gösteriyor.

Bayanlar için yapılan özel temsil sabahleyin oldu. Şık giyimli dinleyicilerin oldukça konuşkan olduğu dikkati çekiyordu. Aralarında prenseslerin de yer aldığı bu bayan dinleyici topluluğunun operayı izlerken küçük Türk sigaraları içtikleri de gözden kaçmadı. Bu sigaraların dünyanın en iyi sigaraları olduğunu biliyoruz. Operanın aşk sahneleri bayanlara pek gülünç geldi.

Türk kadınlarının bakış açısından Evangelimann'ın nasıl görüldüğü, ilginç bir araştırma konusu olacak nitelikte. Bu opera Türk bayanlar için, kendi gelenekleri dışında varolan bambaşka, değişik bir Avrupa dünyasına açılan bir pencere gibiydi.

Der Evangelimann'ın sahneye konduğu ve 20. yüzyılın başında çok sayıda kültürel etkinliğe ev sahipliği yapmış olan Beyoğlu'ndaki Teutonia Salonu'nun renkli tarihçesine de bir göz atalım.

Teutonia'nın Kısa Tarihi

Otuz yılı aşkın bir süredir Yüksekalkadım'da Teutonia'nın yanındaki İstanbul Alman Konsolosluğu okulunda müzik öğretmenliği yapmış olan Teutonia Yönetim Kurulu Üyesi Beate Kretzschmann, beni Teutonia'nın tarihi hakkında bilgilendirdi. Teutonia'nın 150 yıllık öyküsü kısaca şöyle:

Otuz yılı aşkın bir süredir İstanbul Alman Konsolosluğu okulunda öğretmenlik yapmış olan Teutonia Yönetim Kurulu Üyesi Beate Kretzschmann, büyük hizmetler verdiği tarihi Teutonia'nın Beyoğlu, Galip Dede Caddesi No. 65 adresindeki binasının girişinde (Ağustos' 2014).

Teutonia Derneği, 1847'de Almanya, Avusturya ve İsviçre'den gelen işçiler tarafından bir Alman Kulübü olarak kuruldu. Geleneksel şarkılar, piyesler için, yani Alman kültürünü İstanbul'da yaşatmak için düşünülmüştü. Kuruluşunda etkin olan tüccarlar ve Almanca konuşan iş adamları da bulunmaktaydı. 1848'de Asmalımescit'te, eczacı Ottoni'ye ait, College Filippo ya da Ottoni-Haus adıyla bilinen bir evi kirallayarak, burada üyelerin buluşup beraber vakit geçirebilecekleri, bilardo masaları ve küçük bir sahnesi olan derneği başlattılar. Teutonia'nın başladığı yer olan bu ev sonradan yangına kurban gitti ve 1863'te başka bir yere taşındı. Daha sonra, 1872'de Teutonia'nın bugünkü adresi olan Galip Dede Sokağı'nda alınan arsaya yeni bir kulüp binası yapıldı. Ama ne yazık ki 1895'te bu bina da yandı. Ardından 1897'de buraya yeni bir bina yapıldı. Restoran, kütüphane ve tiyatro salonu olan bu bina günümüze kadar gelmiş olan Teutonia binası oluyor. Özellikle Teutonia'nın tiyatro salonunun yapıldığı tarih de 1897. Bundan sonra kültür faaliyetlerinin en yoğun olduğu bir dönem başlıyor, taa ki I. Dünya Savaşı bu etkinlikleri yavaşlatana kadar.

Vermischter Teil.

Konzert Diran Alexanian. Der Violoncellist
Diran Alexanian veranstaltet unter Mitwirkung
des Pianisten Henri Furlani am 1. Dezember,
9 Uhr abends, in der „Teutonia“ ein Konzert.

PROGRAMM:

- 1.— SONATE in A dur op. 69, für Piano und Violoncello
L. v. BEETHOVEN.
Allegro non tanto. Scherzo. Adagio.—Allegro vivace.
(FURLANI und ALEXANIAN)
- 2.— CONCERTO für Violoncello..... D. F. E. AUBER.
Allegro non troppo. Andante. Rondo. (Vivace).
- 3.— SOLI für Violoncello:
a) Adagio..... P. LOCATELLI-PIATTI.
b) Menuett..... H. BECKER.
- 4.— SÉRÉNADE ESPAGNOLE für Piano H. FURLANI.
(FURLANI).
- 5, SOLI für Violoncello:
a) Romance..... J. S. SVENDSEN.
b) Papillon..... D. POPPER.
c) Danse Trépassée..... W. JERAL.

Begleiter Herr Jean Avolio. Piano Blüthner, beigestellt von P. Keller.

Preis der Plätze: 1/2 Ltq.

Karten sind zu haben bei den Herren Keller und Comendinger und abends an der Kasse.

Teutonia Salonu İstanbul'daki çok sayıda müzik etkinliğine ev sahipliği yaptı. Yukarıdaki gazete ilanında, İstanbullu ünlü çellist Diran Alexanian'ın (1881-1954) piyanist Henri Furlani eşliğinde 1905 yılının Aralık ayında Teutonia Salonu'nda verdiği bir konserin duyurusunu görüyoruz.

İstanbul'da Almanca konuşanların toplandığı yer Teutonia Derneği idi. Tiyatrolar, konserler, konuşmalar, balolar burada verilir, düğünler burada yapıldı. Yurt dışından gelen çok sayıda sanatçı Teutonia'nın salonunda İstanbullu sanatseverlerin karşısına çıktılar. Bu, savaşın sonuna kadar sürdü. Teutonia lüks bir yer sayılırdı. Bayanlar en iyi kıyafetleri ile gelir, sadece Almanca konuşanlar değil, İstanbul'un kalburüstü tabakası da burada vakit geçirirdi. Teutonia'yı ziyaret eden Osmanlı sultanları bile olmuşt.

Teutonia'da yemek salonunun 20. yüzyıl başında görünüşü

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, 1918'de Almanlar İstanbul'dan yurt dışına yollanınca, Teutonia kapandı. İngilizler bu binayı almak istedilerse de yakındaki İsveç Sefareti personeli binaya göz kulak olarak elden çıkmamasını sağladı ve İngilizlerin eline geçmesini önledi. Yani Teutonia Kulübü İsveç'e bu açıdan çok şey borçlu.

1918'den 1924'e kadar kapalı kalan Teutonia, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, 1924'te yeniden açıldı. Derneğin ismi "Alemania" olarak değiştirilmişti. Sadece Teutonia değil, Almanya dışındaki tüm Alman dernekleri Nasyonal Sosyalistler tarafından bu ad altında toplanmıştı. Ancak bu süre içinde dernek "Alemania" olarak bilinirken, binanın ismi Teutonia olarak kaldı.

İstanbul'un kültür tarihinde büyük yeri olan ve kuruluşundan bu yana sayısız Almanca eserin seslendirildiği Teutonia Derneği'nin salonu (Ağustos 2013)

1944'den sonra, II. Dünya Savaşı sonrası Teutonia yine kapandı. 1954'e kadar, on sene süresince, binaya bu kez İsviçre göz kulak oldu. 1954'te bina Almanya Konsolosluğu'na geri verildi ve Teutonia'nın aktiviteleri yeniden başladı. 1960'larda yapılan renovasyondan sonra, binada Goethe Enstitüsü'nün kütüphanesi ve bir de anaokulu açıldı.

Buradaki kültürel faaliyetlerin sonu ise 1960'larda geldi. Bunun nedenlerinden biri, artık şehirde Almanca konuşanların dağılmış olması ve derneğin sosyal işlevini yitirmiş olmasıydı. Aynı zamanda şehirdeki kültürel etkinlikler de artık uluslararası nitelikteydi. Teutonia dernek olarak yaşamına devam etti, fakat azalan üyeler ve ilgisizlik yüzünden dernekler kanununa uymakta zorluk çektiler. Dernek iki kez binayı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu dönemde zar zor hayatta kalan Teutonia, şehirdeki Alman Lisesi tarafından da kullanıldı; hem lisenin tamiratı sırasında geçici okul olarak, hem de konser, tiyatro gibi etkinlikler için. Bina bir ara kiraya da verildi.

2013'te derneğin imzaladığı bir kontratla, Beyrut'tan İstanbul'a taşınan Orient - Institut (Deutsche Morgenländische Gesellschaft) Teutonia binasını 49 sene için bir araştırma merkezi kurmak üzere kiralamış bulunuyor. Bu, binanın geleceği ve Teutonia arşivlerinin muhafazası için çok olumlu bir gelişme.

İstanbul Teutonia'nın arşivlerinde bulunan Der Evangelimann notalarının kapağı.

Ben Teutonia'nın arşivlerinde Beate Kretschmann'ın yardımıyla Der Evangelimann ile ilgili belgeler ararken, çok sayıda ilginç döküman gördüm: Mektuplar, faturalar, bildiriler, anlaşmalar, ziyaretçi sanatçıların programları... Burada müzikle ilgili, araştırmaya değer çok malzeme bulunuyor.

Günümüzde Kienzl

Kienzl'in doğduğu köy olan Waizenkirchen'de anısına "Dr. Wilhelm Kienzl" adı verilen bir cadde bulunuyor. Wilhelm Kienzl Müzesi ise Viyana'nın batısındaki Paudorf köyünde yer alıyor. Bunun nedeni, Der Evangelimann'ın konusunun geçtiği yerin Paudorf civarında olması. Operada bahsi geçen kundaklama olayı ise, köyün yakınındaki Hellerhof Benediktin manastırında 19. yüzyılın ilk yarısında çıkan tarihi yangın.

Avusturya, milli marşını besteleyen, Der Evangelimann'la meşhur olan Kienzl'i unutmamış. Bestecinin anısına çıkarılmış olan pullar mevcut. Bunların biri 1951 tarihli, diğeri ise bestecinin 150. doğum yıldönümü münasebetiyle 2007 yılında basılmış.

Besteci Wilhelm Kienzl'in anısına tedavüle çıkarılmış olan iki Avusturya pulu. Soldaki 1951 tarihli, diğeri ise bestecinin 150. doğum yıldönümü münasebetiyle 2007 yılında basılmış.

Kienzl'in müziğinin nasıl birşey olduğunu merak ediyorsanız, tamamen subjektif olarak tavsiye edeceğim üç kayıt bulunuyor:

Der Evangelimann,

S. Jerusalem, H. Donath, R. Hermann, K. Moll;
RO München/Lothar Zagrosek, EMI Classics, 1981.

String Quartets 1-3,

Thomas Christian Ensemble,
CPO Records, 2003.

Don Quixote,

T. Mohr, M. Breedt, J. Wagner, M. Hennenberg;
Berlin RSO/Gustav Kuhn, CPO Records, 1998.

Kaynakça

- *Allgemeine Rundschau*, 1916, No.13, s.137.
- *Cevad Memduh Altar, Opera Tarihi*, II. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s.104-108.
- Donald Jay Grout & Hermine Weigel Williams, *A Short History of Opera*, 4. basım, Columbia University Press, 2003, s.499.
- Hans-Joachim Bauer, "Wilhelm Kienzl", *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters* makalesi, Piper, Münih/ Zürich, III. Cilt, 1989, s.291.
- Harry Griswold Dwight, "Constantinople Old and New," *Longmans, Green & Co., Londra* 1915, s.177.
- Julie Anne Sadie & Stanley Sadie, "Calling on the Composer: A Guide to European Composer Houses and Museums," *Yale University Press*, 2005, s.218-220.
- *Neues Wiener Journal*, 6 Şubat 1916.
- *Neue Zeitschrift*, 17 Şubat 1916.
- *New York Times*, "New Austrian Anthem to Displace Haydn's Hymn", 7 Haziran 1920.
- Olin Downes, "Opera" *New York Times*, 2 Ocak 1924.
- Paul Scheweder, *Im Türkischen Hauptquartier*, Hesse & Becker Verlag, Leipzig, 1916, s. 46-47.
- *The Advocate: America's Jewish Journal*, 1916, Sayı 51, s. 246.
- *The Musical Times and Singing Class Circular*, Londra, Cilt 38, Sayı 654, 1 Ağustos 1897, s. 532-533.
- Wilhelm Kienzl, *Meine Lebenswanderung, Erlebtes und Erschautes*, J. Engelhorn's Nachf, Stuttgart, 1926, s. 299-300.
- William Lines Hubbard (Ed.), "The American History and Encyclopedia of Music, Musical Biographies". 1908, Londra, s. 429.